

YAHYÂ-YI ŞİRVÂNÎ

Yahyâ-yı Şirvânî'nin Farsça risâlelerinin bulunduğu mecmuanın ilk iki sayfası (Çorum Hasan Paşa Ktp., nr. 19, hk. 2101)

nâkîb-ı Emîrû'l-mü'minîn 'Ali kerremallâhu vecheh ve Gazeliyyât Hasan Almaz tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halvetü Pir Seyyid Yahyâ Şirvânî Hayatı ve Eserleri, Ankara 2007). Mehmet Rihtim'in Yahyâ-yı Şirvânî'nin hayatı ve eserlerine dair yaptığı bir inceleme Azerbaycan Türkçesi'yle yayımlanmıştır (bk. bibl.). Yahyâ-yı Şirvânî'ye nisbet edilen *Esrârü'l-tâlibîn* benzer adlarla Abdülkâdir-i Geylânî (*Sırrü'l-esrâr*), Ali Semerkandî ve Yûsuf Gûrânî'ye de izâfe edilmiştir. Ancak bu eserin Seyyid Yahyâ'nın halifesi Yûsuf Ziyâeddin Müskürî'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ-yı Şirvânî, *Şifâü'l-esrâr*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2283; Süyûtî, *Naẓmü'l-İkûân* (nşr. Philip K. Hitti), New York 1927, s. 110; İbn İyâs, *Bedâ'î'u-z-zühûr*, II, 431; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 574-577; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 270-272; Yûsuf b. Ya'kûb, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pîrân ve Meşâîh-i Tarikat-ı Alîyye-i Halvetiyye*, İstanbul 1290, s. 9-10; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 93; Hacı Ali Âfî, *Tuhfetü'l-mücâhidîn*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 2293, vr. 525^a-526^b; Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 281, vr. 189^b-195^a; Münîrî Belgradî, *Silsiletü'l-mukarrebîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2819, vr. 49^a; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VII, 308; Mehmed Nazmi Efendi, *Hediyetü'l-ihvân*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 495, vr. 3^a-5^a, 8^a-9^b; Hasan Kırmî, *Makâlât-ı Edîyye Tarikat-ı Halvetiyye-i Cemâliyye*, Millet Ktp., nr. 243, vr. 2^a; Necmeddin Hasan, *Silsilenâme-i Tarik-ı Halvetiyye ve Sünbülîyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1761; Abbas Kulî Ağa Bakıhanov, *Gülîstân-ı İrem* (nşr. Abdülkerim Alizâde – Muhammed Aka Sultanof – Muhammed Azerli), Bakü 1970, s. 209; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, 346^a-349^a; Hoca-zâde Ahmed Hilmi, *Seyyid Yahya Şirvânî*, İstanbul 1319, s. 4-8; *Osmanlı Müellifleri*, I, 198; *Tomar-Halvetiyye*, s. 25-27; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul

2006, III, 138-139; Cafer İbrahimov, *Azerbaycanın XV. Esr Tarixine Dair Oçerkerler*, Bakü 1958, s. 182-185; M. Usejnov v.dğr., *Istorija Arxitekturu Azerbaidžana*, Moskva 1963, s. 185-196; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâyçân*, Bakü 1987, s. 179; Sara Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Devleti*, Bakü 1997, s. 187; Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, İstanbul 2000, s. 27-28, 32; Hamîdiyân, "Yahyâ-yı Şirvânî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1382, V, 627-628; Fıridun Bey Köçerli, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalları*, Bakü 2005, I, 85; Mehmet Rihtim, *Seyyid Yahya Bakuvî ve Xâlvetilik*, Bakü 2005.

MEHMET RIHTIM

YAHYÂ TEVFİK EFENDİ
(ö. 1205/1791)
Osmanlı şeyhülislâmı.

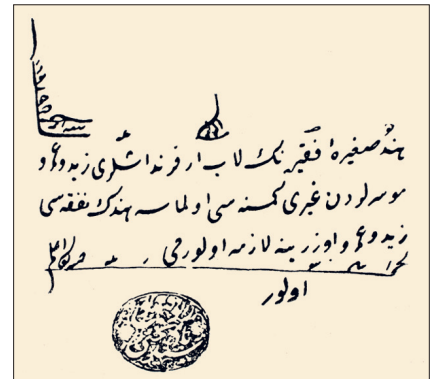
1128'de (1716) İstanbul'da doğdu. Babası müderris Eyüp Efendi'dir. İlk eğitimi babasından ve onun muhitindeki hocalardan aldı. 1149'da (1736) ruûs imtihanını kazanarak çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1180'den (1767) itibaren kadılık mesleğine geçti. Önce Selânik, ardından Şam (1187/1773) ve Mekke (1192/1778) kadılığında bulundu. 1199'da (1785) İstanbul pâyesini, ertesi yıl Anadolu kazaskerliği pâyesini aldı, 1201'de (1787) Rumeli kazaskerliği pâyesine nâil oldu. 28 Rebiülevvel 1202'de (7 Ocak 1788) fiilen Rumeli kazaskerliğine getirildiyse de bu görevde üç ay kalabildi. Ertesi yıl III. Selim'in tahta çıkışından hemen sonra 20 Receb 1203'te (16 Nisan 1789) tekrar Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Cülûs münasebetiyle düşürdüğü biri Arapça, diğeri Türkçe iki tarih padişah tarafından memnuniyetle karşılandı. Ancak III. Selim yapmayı düşündüğü reformlar için şeyhülislâmlık makamına Hamîdîzâde Mustafa Efendi'yi

getirdi. Muhtemelen, yeni şeyhülislâmın mâzul ulemâyı İstanbul dışındaki arpalıklarına gönderme kararına muhalefet ettiği için 28 Muharrem 1204'te (18 Ekim 1789) görevinden alındı; 28 Cemâziyelâhîr 1204'te (15 Mart 1790) nakîbüleşraflığa tayin edildi.

Hamîdîzâde Mustafa Efendi'nin ulemâya yönelik ıslahat faaliyetleri büyük tepkiye yol açınca III. Selim onu azledip yerine reisülulemâ ve nakîbüleşraf Seyyid Yahyâ Tefvik Efendi'yi getirdi (8 Receb 1205 / 13 Mart 1791). Bazı kaynaklarda Tefvik Efendi'nin şeyhülislâm olmayı çok arzu ettiği, hatta yakınlarına, "Bir gün de olsa şeyhülislâmlık yapmadan Allah canımı almasın" dediği rivayet edilir. III. Selim'in ona yolladığı hatt-ı hümayunda daha önce ilmiye mesleği için uygulanan nizama aykırı davranmamasını, şer'î hukuktan ayrılmamasını, sürgüne gönderilenleri geri getirmeye teşebbüs etmemesini tembih etmişti. Aslında III. Selim onu daha uygun birini buluncaya kadar bu makama getirmişti. Yahyâ Tefvik Efendi şeyhülislâm olduğundan on üç gün sonra vefat etti (22 Receb 1205 / 27 Mart 1791), Fatih'te Küçük Karaman'da yaptırıldığı medreseye defnedildi (Cevdet, V, 111-112). Ölümüne, "Câh-ı İftâdan geçip Yahyâ Efendi gitti vâh" mısrası tarih düşürülmüştür.

Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhim Efendi'nin damadı olan Yahyâ Efendi'nin matematiğe ve kimyaya merakı vardı, bu alanda çeşitli çalışmalar yaptırdığı belirtilir. Türkçe, Arapça, Farsça şiirler kaleme almıştır. İran ve Osmanlı şairlerinden seçtiği beyitleri içeren *Müntehab* adlı bir derlemesi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Hazine, nr. 344). İstanbul Sirkeci-

Yahyâ Tefvik Efendi'nin bir fetvası (*İlmiyye Salnâmesi*, s. 564)

de I. Abdülhamid'in 1195'te (1781) inşa ettirdiği medresenin kitâbe metni Tevfik Efendi'ye aittir: "Binde bir ancak düşer Tevfik ana târîh-i tam / Ehl-i ilme medrese yaptırdı Şeh Abdülhamîd" (Kütükoğlu, s. 52). Yahyâ Tevfik Efendi'nin Fatih'te yaptırdığı medrese geniş bir avlu içinde on sekiz oda ve bir dershaneyi ihtiva etmektedir (*Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 336-337). Medresenin zengin bir kütüphanesi bulunmaktaydı. Yahyâ Efendi'nin torunu Rumeli Kazaskeri İsmâil Efendi bütün kitaplarını 1824'te buraya vakfetmiştir (Erünsal, s. 284). Bu medrese 1918 Fatih yangınında yanmıştır (Kütükoğlu, s. 229-230). Bir süre Râgîb Paşa Kütüphanesi'nde muhafaza edilen kütüphane Cumhuriyet'ten sonra Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı: 1785-1789 (haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 83, 162, 165, 183, 194, 251, 256, 277, 290, 296, 336-337, 359, 366, 368, 390, 421; *Devhatü'l-meşâ'ih*, s. 115-116; *Cevdet, Târih*, V, 111-112; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 563-564; *Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 510-511; *Danışmend. Kronoloji*², V, 148; *Mübahat S. Kütükoğlu, XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 52, 229-230; *İsmâil E. Erünsal, Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 284.

MEHMET İPŞİRLİ

YAHYÂ b. YAHYÂ el-LEYSİ

(یحیی بن يحيى الليثي)

Ebü Muhammed Yahyâ b. Yahyâ b. Kesîr el-Leysi el-Masmûdî el-Kurtubî (ö. 234/849)

Mâlikî mezhebinin

Endülüs'te yayılmasını sağlayan fakih, *el-Muvatta'* râvisi.

150 (767) yılı civarında doğdu. Endülüs'ün fethi sırasında Fas'ın (Mağrib-i Ak-sâ) kuzeybatısındaki Tanca şehriden gelip Kurtuba'ya (Cordoba) yerleşen Berberî asıllı Masmûde kabilesinden Ebû İsâ ailesine (Benî Ebû İsâ) mensuptur. Dedesi Kesîr b. Vislâs (Vislâsen), Târik b. Ziyâd'ın askerleri arasında İspanya'nın fethine katılmış ve Arap asıllı Kinâne kabilesinden Benî Leys'in mevlâsı olmuştur. Babası Yahyâ, Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu Abdurrahman b. Muâviye'nin hizmetinde bulunmuş, daha sonra Cezîretülhadrâ (Algeciras) ve Şezûne (Sidonia, Sedona) valiliği yapmıştır. Aileye adını veren Ebû İsâ künyesinin dedesine ya da babasına aidiyeti hususunda farklı rivayetler vardır.

Yahyâ, Emevî hânedanına yakın bir asker ve bürokrat ailesine mensup olmakla birlikte dinî ilimlere ilgi duydu ve Kurtuba'da İmam Mâlik'in öğrencisi Ziyâd Şebtûn'un derslerine katıldı. Ondan Mâlik'in *el-Muvatta'*ını dinledi, fikhî görüşlerini öğrendi ve kısa zamanda en gözde talebesi oldu. Ayrıca Mâlik'in ilk nesil Endülüs'lü talebelerinden Ebû Osman Saîd b. Ebû Hind ve Yahyâ b. Mudar el-Kaysî'ye de öğrencilik yaptı. Daha sonra hocası Şebtûn'un teşvikiyle, varlıklı ailesinden yardım almadan onun sağladığı malî destekle Doğu'ya ilim yolculuğuna çıktı. Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Leys b. Sa'd, İbnü'l-Kâsım, İbn Vehb, Abdullah b. Nâfi' es-Sâîğ ve Ebû Damre Enes b. İyâz'dan ders aldı. Bazı kaynaklarda hocaları arasında kıraat âlimi Nâfi' de (ö. 169/785) zikredilmekle birlikte (İbnü'l-Faradî, II, 898; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İntikâ*², s. 106; ayrıca bk. Kâdî İyâz, *Tertübü'l-medârik*, III, 380) zaman bakımından bu mümkün değildir. Yahyâ'nın hangi tarihte Doğu'ya seyahat ettiği ve Mâlik ile ne zaman görüştüğü konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. En geç 175 (791) yılında Mâlik ve Leys b. Sa'd'dan ders okumuş, daha sonra Endülüs'e dönüp buradan 179'da (795) ikinci bir yolculuğa çıkmış ve önce Mısır'a gidip İbnü'l-Kâsım ile görüşmüş, ardından Medine'ye gidip Mâlik'in cenazesine katılmış olmalıdır. Bu iki yolculuk arasında Endülüs'e döndüğünde (178/794) Endülüs Emîri I. Hişâm tarafından İspanya'nın kuzeyindeki Franklar üzerine gönderilen ve Erbüne'ye (Narbonne) kadar ilerleyen orduya katıldı. Bu arada babası vefat etti ve Doğu'ya ikinci yolculuğuna onun mirasından aldığı payı ile çıktı.

Doğu seyahatini tamamladıktan sonra Endülüs'e döndü ve Kurtuba'nın önde gelen fakihlerinden teşekkül eden, hem kadırlara görüş bildiren hem de yargı kararlarını denetleyen fetva meclisine üye oldu. Aynı zamanda Kurtuba Camii'nde ders vermeye başladı. Emîr I. Hakem'in yönetiminden rahatsızlık duyan muhalifler arasında yer alan Yahyâ, 189'da (805) hükümdarı devirmek amacıyla düzenlenen komplo girişiminde ya da 202 (818) tarihli Rabaz isyanında rol oynadığı için Kurtuba'yı gizlice terketmek zorunda kaldı. Zorlu ve tehlikeli bir yolculuğun ardından Emevî hâkimiyetinin zayıfladığı ve Kurtuba'dan kaçan muhaliflerin sığındığı Tuleytula'ya (Toledo) ulaştı. Muhammed b. Hâris el-Huşenî, onun burada fazla kalmadığını ve Emîr I. Hakem'in oğlu Abdurrahman'ın girişimiyle affedilip Kurtuba'ya döndüğünü

kaydeder (*Ah̄bârü'l-fukahâ*², s. 361). Kâdî İyâz'ın verdiği bilgiye göre ise Mâlik b. Enes'in öğrencisi olan Tuleytula müftüsü Saîd b. Abdûs el-Cüdey'in himayesine girmiş ve onun aracılığıyla emîr tarafından affedilmiştir (*Tertübü'l-medârik*, III, 113). Kurtuba'ya döndükten sonra Emîr I. Hakem'in ilgisine mazhar oldu; onun ardından tahta geçen ve ulemâ ile çok yakın ilişkiler kuran oğlu II. Abdurrahman'ın emirliği döneminde Kurtuba'da güçlü bir ilmi ve siyasi otorite kazandı. Kurtuba müftüsü İsâ b. Dînâr'ın vefatının (212/828) ardından onun yerine getirildi ve fetva meclisinde en yetkili isim haline geldi. Kendisine teklif edilen Kurtuba kadılığı görevini kabul etmemekle birlikte emîr üzerindeki etkisi sayesinde kadıların tayin, azil ve denetimlerinde mutlak söz sahibiydi. Kurtuba'da onun görüşleri ve kararları tartışılmazdı. Artık fakihler arasında ve yargı çevrelerinde "Yahyâ'nın ekibi"nden (silsiiletü Yahyâ) söz edilmeye başlanmış (Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Ah̄bârü'l-fukahâ*², s. 364), hatta onlar için "şer ekibi" (es-silsiletü's-sû) nitelemesi de yapılmıştır (Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Kudâtü Kurtuba*, s. 123). Fakat zamanla Yahyâ'nın bu gücünden rahatsız olan Emîr II. Abdurrahman, Kurtuba Kadısı Yahyâ b. Ma'mer el-Elhânî'nin de etkisiyle, onun fetva ve yargı kurumlarındaki nüfuzunu kırmak amacıyla İşbiliyeli Mâlikî fakihî İbn Habîb es-Sülemî'yi Kurtuba'ya çağırıp fetva meclisine dahil etti. İbn Habîb, Yahyâ'nın fetvalarına genellikle muhalefet etse de onun yargı üzerindeki otoritesini fazla etkileyemedi. 234 yılı Cemâziyelâhir veya Receb ayında (Ocak veya Şubat 849) vefat eden Yahyâ b. Yahyâ'nın cenazesi daha sonra pek çok âlimin defnedildiği Benî Abbas Kabristanı'nda toprağa verildi. Başta oğlu Ubeydullah ve diğer oğlu Yahyâ'nın torunu Ebû İsâ Yahyâ b. Abdullah el-Ley-sî olmak üzere, Yahyâ b. Yahyâ'dan sonraki birkaç nesil boyunca Ebû İsâ ailesi Kurtuba'nın ilim hayatında ve yargı teşkilâtında etkili olmaya devam etmiştir.

Kaynaklarda Mâlik b. Enes'in fikhini Endülüs'e getiren kişi olarak Yahyâ'nın hocası Şebtûn, İbnü'l-Kâsım'ın rivayet ve görüşlerini Endülüs'te meşhur eden kişi olarak da İsâ b. Dînâr zikredilmekle birlikte Mâlikî mezhebinin Endülüs'te hızla yayılması ve resmî mezhep haline gelmesi sürecinde Yahyâ b. Yahyâ'nın fetva ve yargı alanındaki otoritesi daha etkin bir rol oynamıştır. İbn Hazm, Yahyâ'nın bu süreçteki rolünü Ebû Yûsuf'un Hanefî mezhebinin yayılması sürecindeki rolüne benzetir